

ԳՐԱԿԱՆ ԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԱՏՖԻՆ ԱՐՇԱԿ ՉՈՊԱՆՅԱՆԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՄԲ¹

ՎԱՉՍԳԱՆ ԱՎԱԳՑԱՆ

Ուսումնասիրության առանցքում ունենալով մեծանուն գրականագետ Արշակ Չոպանյանի՝ Բաֆֆու ծննդյան 100-ամյակի կապակցությամբ գրած հոդվածը, ցույց է տրվում, թե ինչպես Ա. Չոպանյանը, հանգամանորեն քննության առնելով մեծ գրողի ստեղծագործությունը և նրա գեղարվեստական մտածողության առանձնահատկությունները, ունեցել է նպատակ՝ բացահայտելու Բաֆֆու վիթխարի մեծությունը, հայտնաբերելու նրա համաժողովրդական ճանաչման բացատրությունը, նրա հզոր արվեստի աննախադեպ ազդեցության գաղտնիքը: Այդ գաղտնիքը դիտվում է Բաֆֆու հայրենասիրության, նրա գաղափարախոսության խանդավառ, վարակիչ կորովի, գեղարվեստական խոսքի ու համոզիչ հավատի մեջ:

Բանալի բաներ. Բաֆֆի, Արշակ Չոպանյան, պատմություն, գրականություն, ազգային-ազատագրական պայքար, գրականագետ, վիպասան, քաղաքական ըմբռնում, գեղարվեստական տիպար, ռոմանտիզմ, իրապաշտություն, լեզու և ոճ, հայրենասիրություն, գաղափարախոսություն

Հայ գրականագիտության պատմության մեջ բազմիցս է ասվել ու խոսվել Բաֆֆու մասին, շատերն են ծանրացել մեծ գրողի ժառանգության զանազան երևույթների ու ամենատարբեր մանրամասների վրա, ստեղծվել է հարուստ գրականություն: Սակայն, թվում է, իրեն հատուկ խորաթափանցությամբ ու մեր ժողովրդի ապրած պատմության փորձի ըմբռնումով դարձյալ առանձնանում է տաղանդավոր գրականագետը՝ Արշակ Չոպանյանը:

Չոպանյանը հաճախ է անդրադարձել Բաֆֆուն: Մինչև 1937 թ. հատուկ որևէ ուսումնասիրություն չգրելով մեծ գրողի և նրա ստեղծագործության մասին՝ Չոպանյանը տարբեր առիթներով, ավելի հաճախ հայ ազգային-ազատագրական պայքարի ուղիների վերաբերյալ իր հայացքները շարադրելիս հակիրճ բնութագրումներով խոսել է Բաֆֆու մասին, արել հետաքրքիր ու նրբին դիտարկումներ գրողի ստեղծագործության որոշ առանձնահատկությունների վերաբերյալ, արձարծել տարբեր հարցեր: Այդ դիտարկումների մի հիմնական մաս հաճախ ունի թռուցիկ բնույթ. կամ ակնարկային գրվածք է, կամ, ասենք, օրինակ, գրված է բանախոսությունների ոճով կամ ընդհանուր գնահատանքի մակարդակով:

Այսպես, դեռևս 1897 թվականի մարտին Փարիզում՝ «Աշխարհագրական ընկերության» սրահում, Չոպանյանը բանախոսություն է կարդում «Հայաստանը, նրա պատմությունը, նրա գրականությունը, նրա դերը արևելքում» թեմայով: Իր այս անդրանիկ հրապարակային ելույթում բանախոսը հակիրճ շարադրում է հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի հերոսական էջերը, վեր հանում հին ու նոր գրականությունները, բարձր ու խոր գնահատականներով Խորենացու, Եղիշեի, Նարեկացու, Աբովյանի, Նալբանդյանի և ուրիշ երախտավորների հետ միասին

¹ Հոդվածն իբրև գեկուցում կարդացվել է 2015 թ. նոյեմբերի 17-ին ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում՝ Բաֆֆու ծննդյան 180-ամյակին նվիրված գիտական նստաշրջանում:

ներկայացնում նաև Բաֆֆուն²: Իսկ 1901 թ. «Անահիտում» տպագրած մի հոդվածում արևմտահայ ու արևելահայ նշանավոր շատ գործիչների հետ Բաֆֆուն էլ տեսնում է մեկը նրանցից, ովքեր «կատարած են գործ մը ասելի կենդանի, ժողովրդին ամբողջական պետքերուն ասելի գոհացում տուող»³: Այստեղ Չոպանյանը ամենից առաջ գիտակցել է տալիս Բաֆֆու գործի պատմական նշանակությունը:

Կողմնակի առիթով Բաֆֆուն տված բնութագրումների տեսանկյունից ուշագրավ է հատկապես շահեկան է 1902 թ. Ա. Չոպանյանի՝ Փարիզում Վիկտոր Հյուգոյի ծննդյան 100-ամյակի պաշտոնական հանդիսությանը կարդացած ճառը, որում հեղինակը, իր հարգանքը մատուցելով ֆրանսիացի մեծ գրողին ու նրան ծնունդ տվող երկրին, վերջինիս տված գնահատականների դիրքից բացահայտում է Բաֆֆու արժեքը մեզ համար. «Վիքթոր Հիւկոյի անունը,- գրում է նա,- սրբազան անուն մը դարձած է Հայոց համար, որոնք զայն կ'արտասանեն այնքան երկիւղածութեամբ, որքան անունը Բաֆֆիին, մեր ազգային մեծ վիպասանին որ հրեղէն էջերու մէջ վերապրեցուց մեր հայրերուն փառաւոր պայքարները եւ իր եղբայրները մղեց պապենական արի ասանդութիւնը վերանորոգել՝ զիրենք խեղդող ու նուաստացնող լուծը թօթափելու համար»⁴: Այս տողերում ակնառու է գրականագետի ջերմ ոգևորությունը Բաֆֆու ստեղծագործության հասարակական նշանակության, նրա ժողովրդային բովանդակության նկատմամբ, որ արտահայտվել է այնքան ինքնատիպ անմիջականությամբ:

Չոպանյանը, ինչպես իմանում ենք 1903 թ. «Անահիտի» թիվ 2-3 համարից, նպատակ է ունեցել մեկ մատենաշարով ֆրանսերենով հայ գրականության լավագույն էջերը թարգմանաբար տրամադրելու օտար ընթերցողին: Այդ լայն ծրագրի մեջ նա կարևոր տեղ էր հատկացրել նաև Բաֆֆուն⁵: Ցավոք, Չոպանյանին չհաջողվեց այդ մտահղացումը ամբողջությամբ իրականացնել ու հրատարակել գործեր նաև Բաֆֆուց, սակայն այն հանգամանքը, որ Չոպանյանը Եղիշեի, Նարեկացու, Շնորհալու, Աբովյանի, Պարոնյանի, Դուրյանի և մեր այլ մեծերի ստեղծագործությունների հետ կարևորել է նաև Բաֆֆու գործերի թարգմանությունը, դարձյալ հուշում է, որ նա էական տեղ է գրողին հատկացրել մեր գրականության պատմության մեջ: Շատ մեծ տեղ հատկացնելով Բաֆֆուն՝ Չոպանյանը, սակայն, մի առիթով արտահայտում է շատ վիճելի տեսակետ՝ գրելով, թե Բաֆֆու գործերում խիստ պակասում է Տիգրանյանի՝ գեղեցկագիտական նորը⁶: Այս հատկանիշի կապակցությամբ Բաֆֆու համեմատությամբ առաջնությունը տալով Աբովյանին, Պռոշյանին, Դուրյանին, Պարոնյանին, Ալիշանին՝ Չոպանյանը, կարծում ենք, ամեննին էլ ճիշտ չի վարվում Բաֆֆու հետ. չէ՛ որ Բաֆֆու գրեթե ողջ ստեղծագործությունը իր բովանդակությամբ ու ձևով թնդում է հայկականությամբ, անգամ կարելի է ասել, որ ազգային ճնշումը՝ նրա ստեղծագործության բնորոշ էությունն է: Ինչևիցե...

² Տե՛ս **Դալլաքյան Գ.**, Արշակ Չոպանյան, Եր., 1987, էջ 96-97:

³ **Չոպանեան Ա.**, Մխիթարի գործը, ՏԱՍԽԻՍ, 1901, թիւ 8, էջ 179:

⁴ **Չոպանեան Ա.**, Ազգային քրոնիկ, Վիքթոր Հիւկո եւ հանրթօ., ՏԱՍԽԻՍ, 1902, թիւ 2, էջ 35:

⁵ Տե՛ս **Չոպանեան Ա.**, Հայկական մատենադարան, ՏԱՍԽԻՍ, 1903, թիւ 2-3, էջ 40:

⁶ Տե՛ս **Դալլաքյան Գ.**, Արշակ Չոպանյան, Եր., 1987, էջ 199-200:

Մեծ վիպասանին նվիրված հատուկ աշխատություն գրելու առիթը Չոպանյանը, ինչպես արդեն նշեցինք վերևում, ունեցավ միայն 1937 թվականին՝ Բաֆֆու ծննդյան 100-ամյակի կապակցությամբ՝ երկրորդ շրջանի «Անահիտի» էջերում հրատարակելով մի ծավալուն հոդված⁷, ուր արդեն խոր և բազմակողմանի, ամբողջական ու հանգամանորեն ներկայացնում է գրողի դիմանկարը: Պետք է նկատել, որ այդ հոդվածը աչքի է ընկնում առաջադրված հարցերի բազմապատկանությամբ, որոնց շարքում էական տեղ են զբաղեցնում նաև Բաֆֆու քաղաքական ծրագրերի, ազատագրական պայքարի ուղիների վերաբերյալ հեղինակային վերլուծությունները: Այդ վերլուծություններում մարմնավորվել են նաև գրականագետի ու ազգային մեծ գործչի քաղաքական ըմբռնումները, որոնք, որքան էլ հետաքրքիր, այնուամենայնիվ դուրս են մեր զեկուցման նպատակներից, ուստի մենք մտածված անհրաժեշտություն չենք տեսել անդրադառնալու դրանց:

Հոդվածի սկզբում Չոպանյանը տարբերակում է գրողների երկու խումբ. մեկը՝ «տիեզերական կյանքը», համամարդկային հարցերը վարպետորեն արտահայտող, իսկ մյուսը՝ միայն իր ազգին հուզող կենսական խնդիրները ներկայացնող: Քննադատը Բաֆֆուն անվերապահորեն զետեղում է երկրորդի մեջ՝ նկատելով, որ «հայը ունեցած է այդպիսի գրագետներու և բանաստեղծներու բույլ մը, որ կսկսի հին ժամանակներու Եդիշեն, Խորենացիեն ու Ֆրիկեն և կուզա կհանգի Բաֆֆին կանխող Չամյան վեհաշունչ պատմագրին, Արսեն Բագրատունի և Դևունդ Ալիշան դյուցազներգականերուն, Աբովյանին, Ծերենցին»⁸: Հայրենաշունչ գրողների շարքը լրացնելով նաև արդի գրական դեմքերի՝ Թումանյանի, Բահակյանի, Միամանթոյի, Վարուժանի և ուրիշների անուններով՝ գրականագետը «այդ շքեղ բույլին մեջ» մի առանձնահատուկ տեղ է հատկացնում Բաֆֆուն, ով, ինչպես ինքն է գրում, «կմնա մեծագույնը՝ գրական այն սեռին մեջ, որուն ընդլայնողն ու զարգացնողը եղավ, ամենեն հզոր դեմքը հայ վեպին»(681):

Մեզանում Բաֆֆու՝ «իբր ազգային հարցին կամ հայ պատմութենեն քաղված նյութերու նվիրված վեպեր գրողի» անմիջական նախորդներ ճանաչելով Աբովյանին, Մեսրոպ Թաղիադյանին, Չամյանին, Արսեն Բագրատունի և Ալիշան Մխիթարյաններին և հատկապես Ծերենցին՝ Չոպանյանը Բաֆֆու ամենամեծ արժանիքը տեսնում է մեզանում դեռ նորամուտ վեպի ժանրին նոր բովանդակություն, իր «անձնական հզոր շունչով» առավել ներգործության ուժ, հուզականություն և հատկապես արդիական հնչելություն հաղորդելու մեջ(տե՛ս 681): Բաֆֆու գրական ճաշակի ձևավորման գործում Չոպանյանը կարևոր տեղ է վերապահում նաև եվրոպացի վարպետներից՝ Հյուգոյից, Դյումայից և Վալտեր Սքոտից կրած ազդեցություններին՝ չանտեսելով նաև գրողի «զերգայուն քնարերգական հրավառ խառնվածքի» էական նշանակությունը:

Ուշագրավ է, որ հոդվածում Չոպանյանը Բաֆֆու գործը գնահատում է ոչ թե ինքնամփոփ և ինքնաբավ ձևով, այլ համաշխարհային, ընդհանուր հայ, մասնավորապես հայ նոր գրականության տեսադաշտի վրա, անհրաժեշտ զուգահեռներով ու զուգորդումներով: Չնայած որ այդ համեմատությունները ավելի հաճախ

⁷ Տե՛ս **Չոպանյան Ա.**, Բաֆֆի, §Անահիտ, 1937, թիւ 5-6, էջ 27-58: Այս հոդվածը տպագրվել է §Հայ դասականների գրադարան/ մատենաշարի §Արշակ Չոպանյան/ հատորում, որից էլ օգտվել ենք մենք. տե՛ս **Չոպանյան Ա.**, Երկեր, Եր., 1988, 872 էջ, առաջաբանը՝ Կարլեն Դալլաքյանի:

⁸ **Չոպանյան Ա.**, Երկեր, Եր., 1988, էջ 681: Այսուհետև այս հրատարակությունից կատարած մեջբերումների համապատասխան էջը կնշվի տեքստում՝ փակագծերի մեջ:

ծավալվում են ընդամենը մի քանի տողով, սակայն տված գնահատականները ունեն գիտական լրջություն և ցույց են տալիս, թե ըստ ամենայնի որքան ճիշտ է Չոպանյանը ըմբռնել ու հասկացել Բաֆֆու ստեղծագործության առանձնահատկությունները, նրա գործի դերը մեզ համար: Օրինակ. «Չեմ կրնար ըսեր թե Բաֆֆի ավելի մեծ է քան Աբովյանը: Աբովյան ամենեն մեծ դեմքերեն մեկն է, որ հայ ցեղեն բղխած ըլլան, ան հիմնադիրն է արևելյան Հայոց նոր գրականության գրեթե բոլոր սեռերուն, և իր լավագույն էջերուն մեջ՝ անոր ոճը ավելի ջղուտ, գունագեղ և ինքնատիպ է քան Բաֆֆիինը. բայց և ան, շատ տեսակ բանի ձեռնարկած ըլլալով, մեծապես անհավասար է իր արտադրության մեջ. **Վերքն** իսկ գուրկ է ուրոշ հատակագծե մը, ամեն ինչ կա հոն վեպի հետ, ու շատ տկար մասեր կգտնենք շատ զորեղ էջերու քով: Բաֆֆի ավելի սիստեմավոր, ավելի զուսպ վիպագիր մըն է, - իսկական վիպագիր: Եվ անիկա ավելի ընդարձակ, ավելի բազմատարր վիպագիր, ավելի մեծաթիչ ու ներուժ գրագետ է քան Ծերենցը...»(683): Իսկ Բաֆֆու՝ Արսեն Բագրատունու ու Ալիշանի հետ ունեցած համեմտության համատեքստում ընդգծվում է հատկապես Բաֆֆու լեզվի առավելությունը, նրա՝ արևելահայ գրական-գեղարվեստական խոսքի ձևավորման ասպարեզում ունեցած նշանակալից դերը. «...Արևելյան Հայոց գրական լեզուն... այդ հանճարեղ գրագետին բնագղական ճաշակին շնորհիվ եղավ պարզ, հստակ, ձկուն, կորովի աշխարհաբար մը, արևելյան գրական նոր հայերենի առաջին գեղեցիկ ու հղկված կիրարկումը...»(683),- գրում է Չոպանյանը:

Եվ վերջապես Չոպանյանը Բաֆֆու արվեստի ամենակարևոր հատկանիշներից մեկը համարում է այն «ինքնաստեղծ» տիպարները, որոնք, ի տարբերություն գրական նախորդների ստեղծած պատմական հերոսների և իրական դեմքերի, կոչված էին իրենց մտացածին արարքներով ժողովրդին ոգևորելու և նրան մղելու ազատագրական պայքարի: «Այդ նորանշան սիստեմը, զոր հայ գրականության մեջ դեռ ոչ մեկը չէր կիրարկած, եվրոպական գրականության մեջ ալ տակավին հազվադեպ էր այն ատեն» (693),- եզրակացնում է գրականագետը:

Ուշադրության արժանի է նաև քննադատի տեսակետը Բաֆֆու ռոմանտիզմի առանձնահատկությունների վերաբերյալ: «Բաֆֆի ռոմանտիկ մըն է էպոս, բայց և ունի դիտելու կարողություն» (683),- գրում է նա: Գրողի ստեղծագործական համակարգում հանգուցային նշանակություն ունեցող այդ իրողությամբ է Չոպանյանը բացատրում նրա ստեղծագործության մեջ կենցաղի, բարքերի, իսկ հաճախ էլ առանձին դեպքերի ու դեմքերի ռեալ, իրական նկարագրությունը, հանգամանք, որ հիմք է տալիս գրականագետին նաև ենթադրելու, թե Բաֆֆու մի շարք գործեր «արդեն առաջին փորձերն են հայ իրապաշտ վեպին, որ հետո, Շիրվանզադեի, Մուրացանի, Նար-Դոսի, Արփիարյանի, Չոհրապի և այլոց գրչին տակ իր լիալիր զարգացումը պիտի ստանար»(702): Այս և հատկապես Բաֆֆու ստեղծագործական երևակայության ուժը նկատի ունենալով՝ Չոպանյանը իրավացիորեն նրա գրական մեթոդը կապում է Հյուգոյի ռոմանտիզմի հետ՝ եզրակացնելով. «Բաֆֆի ռոմանտիկ մըն է Հյուգոյի տեսակեն, որուն խանդավառ հոգին ու մեծաթիչ միտքը ոչ միայն կարող են մերթ իրականությունը դիտել և գոյություն ունեցող մարդկային տիպարները ճշգրտությամբ ներկայացնել, այլև կարող են, ինչոր բարձրագույն արվեստի մը մեծագույն տաղանդի մը սպացույցն է, երևակայությամբ հղացված դեմքեր կենդանի տիպարներու վերածել»(706-707): Նման գնահատմամբ, կարծում ենք, Չոպանյանը ոչ այնքան ուզում է ցույց տալ ու-

մանտիկ Բաֆֆու գրական մտածողության առանձնահատկությունը, որքան նրա ստեղծագործության գործնական, առարկայական ու պատմական նշանակությունը:

Կարլեն Դալլաքյանը այս դատողությունների մեջ նկատում է երկու գրողների ստեղծագործական առանձնահատկությունների համադրման այլ եզր. «Չուպանյանը Բաֆֆուն համեմատելով համաշխարհային գրականության մեծ ումանտիկների հետ, նրան համարում է «Հյուգոյի տեսակեն» այն բանի համար, որ նրա հերոսները «ժողովրդի ծոցեն ելած ու մարդկային ընկերության անարդարություններեն զգված ըմբոստ ու պայքարասեր» մարդիկ են, որոնք պայքարում են «չքավոր ժողովուրդը կեղեքող ու շահագործող գեշ հովիվներուն դեմ»⁹:

Գալով Բաֆֆու ստեղծագործական ժառանգության գրական-պատմական արժևորմանը՝ Չուպանյանը շատ բարձր է գնահատում հատկապես գրողի գործի ազատատենչ ու մարտասեր ոգին, ներշնչման ու ոգևորման հզոր ուժը և վերջինիս՝ սերունդների վրա թողած մեծ ազդեցությունը: Այդ կերպ գրականագետը հաստատում է Բաֆֆու գործի պատմական արժեքի հեռանկարային բովանդակությունը. «Ո՛չ մեկ հայ հեղինակ-ասիկա պետք է ըսել ու կրկնել,- գրում է ուսումնասիրողը,- Եղիշեն ու Խորենացիեն ի վեր, այնպիսի խոր ազդեցություն ունեցած է իր դարաշրջանի հայ երիտասարդության վրա, ինչպիսին ունեցած է Բաֆֆին»(707):

Այսպիսի եզրահանգման համար քննադատին հիմք են ծառայում նախ հայ իրականության մեջ տեղ գտած շարժումները 1890-97 թվականներին: Չուպանյանը նկատի ունի ամենից առաջ ազգային-ազատագրական շարժման աննախընթաց համաժողովրդական բնույթը, որի առաջին օրինակները արդեն պատկերվել էին Բաֆֆու գործերում: Քննադատը ինքնատիպ ու գորեղ այս երևույթը բացատրում է Բաֆֆու՝ իր ժամանակի հետ ունեցած բացառիկ փոխազդեցությամբ. «Տիպարները, զոր Բաֆֆի ստեղծեց..., իրոք երևան եկան Բաֆֆիի մահեն քիչ հետո»(694): Ճիշտ է, ինչպես նկատում է Չուպանյանը, հայ ժողովուրդը ամբողջությամբ չհետևեց Բաֆֆու գաղափարներին, «փոքրաթիվ երիտասարդություն մը միայն խանդավառվեցավ այդ իդեալով ու ջանաց կետ առ կետ գործադրել ինչ որ Բաֆֆիի հերոսները կ'ըսեին ու կ'ընեին», սակայն միաժամանակ «շատերը գլխավորապես Բաֆֆիի հերոսներու հետևողներ եղան, ոմանք նույնիսկ այդ հերոսներու անուն առին իբրև իրենց ստանուն կամ մարտանուն»(694):

Բաֆֆու վեպերի հերոսների անունները ձեռք են բերում խորհրդանշական բովանդակություն և խտացնելով իրենց մեջ գաղափարական նշանակություն՝ շարունակում են իրենց առաքելությունը արդեն որպես իրական հերոսներ, կենդանի անուններ: Չուպանյանը նման դեպքերից վկայակոչում է Սասունի՝ 1894 թվականի առաջին ապաստամբությունը կազմակերպող երկու հնչակյան հեղափոխական գործիչներ Համբարձում Պոյաճյանին և Միհրան Տամատյանին, որոնք «Մուրատ և Ֆահրատ կեղծանուններն առած էին և անոնցմե հետո,- ինչպես գրում է քննադատը,- հնչակյան, արմենական, դաշնակցական, վերակազմյալ՝ ինչքան գործիչներ Մաքո, Կարո, Ասլան, Համո, Որսորդ կոչվեցան»(694): Անունների այս ընդհանրացումը ցույց է տալիս, թե Բաֆֆին ինչ ազդեցություն է գործել սերունդների վրա: Չուպանյանը Բաֆֆու վեպերի գործած այդ խոր ներգործու-

⁹ Դալլաքյան Գ., Արշակ Չուպանյան, Եր., 1987, էջ 436-437:

յունը հայտնաբերում է նաև նոր ժամանակներում՝ Վանի ու Մուսա լեռան, իսկ հետո նաև Ղարաքիլիսայի ու Սարաղարապատի բախտորոշ կռիվներում հայ զինվորների դրսևորած պատերազմական հանդգնության, «գաղափարապաշտ գերագնիվ անձնագոհության» մեջ: Քննադատը բացահայտում է նաև այդ ազդեցության գաղտնիքը. «Եվ ատիկա անոր համար, որ ան (Բաֆֆի-Վ. Ա.) իր հայրենասիրական և ազատասիրական գաղափարները կտարածեր ոչ թե հասարակ քարոզներով, այլ տաղանդավոր վիպասանի կենդանի տիպարներով ու պատկերներով» (707):

Բաֆֆու արվեստի այս և նախորդ անկրկնելի յուրահատկությունները նկատի ունենալով էլ ահա Չոպանյանը նրան արժանացնում է «Հայոց «ազգային վիպասան» բարձրագույն տիտղոսին:

Այսպիսով, ամփոփելով վերը ասվածը, կարող ենք ասել, որ Ա. Չոպանյանը իր ազգային-հասարակական, գրականագիտական գործունեության ընթացքում գրեթե միշտ էլ տեսադաշտում ունեցել է Բաֆֆուն, բազմաթիվ առիթներով անդրադարձել է նրա ստեղծագործությանը, իսկ վերջինիս ծննդյան 100-ամյակին նվիրված հոդվածում հանգամանորեն քննության առնելով մեծ գրողի ստեղծագործությունը և նրա գեղարվեստական մտածողության առանձնահատկությունները՝ ունեցել է նպատակ՝ բացահայտելու Բաֆֆի-գրողի վիթխարի մեծությունը, հայտնաբերելու նրա համաժողովրդական ճանաչման բացատրությունը, նրա հզոր արվեստի աննախադեպ ազդեցության առեղծվածը: Այդ առեղծվածը դիտվում է Բաֆֆու հայրենասիրության, նրա գաղափարախոսության խանդավառ, վարակիչ կորովի, գեղարվեստական խոսքի ու համոզիչ հավատի մեջ:

Вачаган Авагян - Раффи по оценке Аршака Чопаняна - Исследуя статью именитого литературоведа Аршака Чопаняна, которая была посвящена столетию Раффи, мы показали, как А. Чопанян, обстоятельно рассматривая творчество великого писателя и особенности его художественного мышления, имел целью выявить величие Раффи, найти объяснение его общенародному признанию и раскрыть секрет беспрецедентного влияния его могущественного искусства. Этот секрет рассматривается в патриотизме Раффи, в восторженной и заразной мощи его идеологии, в художественном слове и убеждающей вере.

Vachagan Avagyan - Raffi in the evaluation of Arshak Chopanyan - Based on the article written on the occasion of Raffi's 100th anniversary of birth by the prominent literary critic Arshak Chopanyan the present article dwells upon the latter's research (having studied thoroughly the work of the distinguished writer and the characteristics of his artistic thinking) to uncover Raffi's enormous greatness, to find out the explanation of his immense and world-wide popularity and the secret of the unprecedented influence of his powerful art. That secret lies in Raffi's patriotism, in the enthusiastic and infectious lustiness of his ideology, in his artistic speech and persuasive faith.